

ШАХРАЙСТВО НАВКОЛО ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА У РОСІЙСЬКІЙ ТА АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЯХ У ХІХ–ХХ СТ.

Андрій Бойко-Гагарін

CHEATINGS AROUND THE MONEY COUNTERFEITING IN RUSSIAN AND AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRES IN THE XIX AND XX CENTURIES

Andrii Boiko-Gagarin

The period during which the Ukrainian lands were ruled by the Romanov and Habsburg monarchy dynasties within the Russian and Austro-Hungarian empires was also a noticeable problem of the existence of counterfeit money in the circulation, as well as fraudulent processes related to or involved in counterfeiting.

The article deals with the special cases of fraud and cheatings that took place around the process of counterfeiting and sale of the money forgeries in the Ukrainian lands during their stay included in the Russian and Austro-Hungarian empires, based on the little-known and previously unpublished sources of study.

Particularly interesting are cases of fraud around the sale of counterfeit credit bills, where trusted scammers were offered to buy high-quality counterfeit money at a discounted price, with only such pieces of paper where the top and bottom sides contained genuine banknotes when issuing such an illegal transaction.

With the increase in the number of counterfeits of Russian credit bills detected, since the first quarter of the XIX century, the investigation has established the fact that counterfeits were imported from England, where a factory for the production of counterfeits was organized in London. Information about the counterfeiters has gained such publicity, and rumors about the stuffing of counterfeit English banknotes throughout Russia have become so entrenched in the imagination of the population that they have spawned a new kind of fraud – offering to buy high-quality «English» counterfeits for easy sale.

The counterfeiting was also the manufacture of the postage stamps, the illicit manufacture or erosion of the repayment of which was pursued by the state. Traditional crime against the money supply, which by the time of the late modern times was directly equated with counterfeiting, was the cutting the edge of coins in various ways. With the introduction of new money into circulation, fraudsters often used this kind of deception on the part of the trusted population, like paying by old coins telling they are the new ones. Often, reports of counterfeiting are accompanied by information about fantasy technologies, not only in the focus of the special devices, but also in the equipment of the premises. Interesting evidence of fraud and fraud involved in counterfeiting can be attributed to «shuler» coins, the two sides of which are identical, which served to deceive gullible gamblers.

Keywords: Russian Empire, Austro-Hungarian Empire, counterfeiting, fraud cheatings, money circulation, fantasy technologies, sales of counterfeits.

Період перебування українських земель під владою монарших династій Романових та Габсбургів у складі Російської та Австро-Угорської імперії є актуальним напрямком історичних студій сучасності. Дослідниками приділяється значна увага проблемам та особливостям фінансової та економічної історії України. Помітною була проблема наявності у грошовій масі підробок грошей, а також шахрайських процесів, пов'язаних чи дотичних до фальшивомонетництва.

Проблеми фінансової історії українських губерній у складі Російської імперії комплексно досліджено у працях професора В. Орлика, аналізуючи фінансове управління (Орлик В. 2003, 2012), фіскальний апарат (Орлик В. 2006, 2007), джерела (Орлик В. 2010) та методологію дослідження (Орлик В. 2008, 2011).

Питання фальшування грошей у Російській імперії вивчалися: академіком В. Коцуром (Kotsur, Voiko-Gagarin 2019), С. Орлик (Орлик С. 2015, 2017, 2018-а, 2018-б;) та білоруською дослідницею І. Колобовою (Колобова 2015).

Окремі питання фальшування грошей у Російській (Бойко-Гагарін 2016, 2017; Бойко-Гагарін 2020) та Австро-угорській імперії опубліковано А. Бойко-Гагаріним (Бойко-Гагарін 2018),

Проаналізувати та ввести в науковий обіг особливі випадки обману та шахрайства, що відбувались навколо процесу фальшивомонетництва та збуту підроблених грошей в українських землях в період їх перебування у складі Російської та Австро-Угорської імперії, спираючись на маловідомі та раніше неопубліковані джерела.

Процесом фальшування грошей є комплекс заходів, спрямованих на виготовлення підробок грошей за зразком офіційно виготовлених державою з метою збуту їх на грошовому ринку та отримання незаконного прибутку. Процеси фальшування супроводжувались не лише і іншими видами злочинів (бродяжництво, пограбування, вбивства, тероризм, контрабанда і т. д.), а і доповнювались особливостями, що виникали в процесі збуту підробок.

Розраховуючи на те, що жертва шахрайства не звертатиметься до поліції, шахраї намагались відшукати бажаних придбати фальсифікати грошей з метою їх збуту. Здавня відомі випадки спроб купити у фальшивомонетників зразки підробок з метою збуту, що часто зазнавали невдачі. У червні 1908 р. судовим слідчим 1 дільниці Дубенського повіту затримано мешканку м. Сенно Могилівської губ. Ганну Францевну Видман, що намагалась продати настоятелю Тайкурського приходу Йосифу Ізбинецькому скриню з старими мідними 1 та 2 коп. монетами, замаскованими під старовинні золоті за 2000 руб., що спочатку піддався на оману шахрайки з метою надприбутку, а після виявлення підміни звернувся у поліцію (ЦДІАК, ф. 1335, оп. 1, спр. 992, арк. 177). Так само у 1910 р. у м. Києві затримано турків, що пропонували довірливим багатим купцям окрім штучно імітованих давніх скарбів також і фальшиві монети та кредитні білети (Киевское Утро 1910, с. 3).

Особливо цікавими є випадки шахрайства навколо збуту фальшивих кредитних білетів, коли довірливим аферистам пропонували придбати якісні підроблені гроші по заниженій ціні, при цьому при здійсненні такої незаконної угоди видавали лише пачки паперу, де верхня та нижня сторони містили справжні банкноти. Подібне шахрайство сталось 20 вересня 1909 р., київська газета «Киевские Вести» повідомляє про випадок у м. Києві, коли довірливого потенційного збувальника на прізвище Головацький запросили оглянути підробки до бані Кеплера на Подолі, де організували імітовану фабрику фальсифікації банкнот, розклавши по приміщенню коробки, флакони з фарбами та гуміарабіком, преси та різноманітне приладдя, що мало створити уявлення у покупця про діяльність в приміщенні справжньої підпільної майстерні по підробці кредитних білетів номіналом 500 руб. (Киевские Вести 1909, с. 3). Також 31 березня 1914 р. поліцією Балтського повіту були отримані свідчення про наміри місцевих мешканців Евемія Усатого та Трофима Гаврищука здійснити купівлю фальшивих монет на залізничному мосту у м. Рибниця, де і було влаштовано засідку та затримано підданих Персії – Георгія Іванова, Монаскана Ростомова та Юхана Мусесова, які намагались обдурити покупців, підготувавши для них мішок із 1047 старими 2 коп. монетами, покритими зеленою речовиною незрозумілого походження. Пізніше виявилось, що затриманий Георгій Іванов сам опинився жертвою подібного шахрайства, купивши вказані «старовинні монети» за 600 руб. у м. Одесі (ДАВО, ф. Д-192, оп 3, спр. 196, арк. б/н).

Із збільшенням кількості виявлених фальсифікатів російських кредитних білетів, починаючи із першої чверті XIX ст., слідством було встановлено факт завезення підробок із Англії, де якісно обладнана фабрика із виготовлення фальсифікатів російських кредитних білетів була

організована в Лондоні. У 1820-х рр. російська влада вдалась до ретельного відслідковування всіх євреїв, що прямували до Царства Польського і потенційно могли мати при собі фальшиві кредитні білети, призначені для збуту у Росії (ДАХО, ф. 7, оп. 2, спр. 22, арк. 1–14). Спроби провезення т. зв. «англійських» підробок до Польщі зафіксовано також через кордон із Пруссією (AGAD, z. 191, sygn. 7693, str. 95). У другій половині XIX ст. у процесі ввезення підробок із Англії особливо виділився величезними обсягами ввезених до Росії підробок Леон Варненке. Засуджений за ввезення до Царства Польського з метою збуту в інших регіонах Російської імперії польський єврей Адам Богуш (APW, z. 1416/II, sygn. 3. str. 1–2), який яскраво продемонстрував прагнення польських націоналістів до деструктивних дій у боротьбі їх російським царатом. Інформація про фальшивомонетника набула такого розголосу та чутки про наповнення начебто всієї Росії фальшивими англійськими банкнотами так сильно укорінились в уяві населення, що породили новий вид шахрайства – пропозиції купівлі якісних «англійських» підробок для легкого збуту.

Ще у 1880 р. в газеті «Киевский Листок» було надано досить влучну характеристику такому виду шахрайства, що здійснюється з розрахунком на те, що постраждала особа не звертатиметься до поліції, зважаючи на той факт, що сама бажала здійснити злочин: «... розраховуючи на ті обставини, що особа, що зголосилася на купівлю за малу суму фальшивих кредитних паперів, не бажатиме розкрити свій обман перед правосуддям» (Киевский Листок, 1880 с. 2). Жертвою подібного шахрайства став також мешканець Хорольського повіту М. Сиренко, який запідозривши, що фальшивомонетник, який пропонував йому викупити по дешевшій ціні ніби підроблені гроші, та злякавшись імовірної наявності у того зброї, віддав начебто на копіювання 1000 руб. зловмиснику. Після затримання шахрая, який виявився неодноразово судимим крадієм Антоном Крикуновим, відданих зі страху грошей у нього не виявилось (Полтавский Вестник 1913, с. 3).

Невдала спроба шахрайства навколо збуту фальшивих монет сталась у м. Москві 24 січня 1914 р. дехто Семенов намагався придбати фальшивих золотих монет на суму 30 тис. руб., натомість принесені йому шахраєм Андрєєвим у готель «Флоренція» сталеві запаяні трубочки із мисливським дробом були одразу розпізнані (Ведомости Московского Градоначальства и Столичной Полиции 1914, с. 2).

Прирівняним до фальшивомонетництва було виготовлення поштових марок, незаконне виготовлення чи змиття погашення з яких переслідувалось державою. Так, 16 грудня 1911 р. київська газета «Южная Копейка» повідомляє про затримання С. Нелепчука, який збував поштові марки, які вже були наклеєні та використані, з подальшим змиттям штемпельної фарби (Южная копейка 1911, с. 2). У 1913 р. на деяких залізничних вокзалах м. Санкт-Петербургу були встановлені спеціальні апарати з продажу поштових марок, при опусканні в спеціальний отвір 10 коп. видавали покупцю марку номіналом у 7 коп. та 3 коп. решти. Згодом було виявлено, що невідомими умільцями було опущено в дані апарати металеві кружечки ідентичні розміру 10 коп., отримавши таким шахрайським чином безкоштовно марки та декілька рублів решти мідними монетами (Всеобщая свободолобная маленькая газета 1913, с. 2).

Традиційними злочинами проти грошової маси, що до періоду пізнього Нового часу прямо прирівнювався до фальшивомонетництва (Бойко-Гагарин 2017), було обпилювання монет різними способами. Так, у 1843 р. в м. Одесі виявлено золоті монети легкої ваги, що виникли в результаті спилування їх по краю (ДАОО, ф. 1, оп. 153, спр. 7, арк. 3). У 1850 р. в м. Берегово виявлено золоті монети легкої ваги, що виникли в результаті спилування їх по краю, зменшуючи вагу на 1–2 г. (ДАЗО, ф. 721, оп. 4, спр. 244, арк. 1).

Грошова реформа в Австро-Угорщині викликала і застосування шахраями такого роду обману довірливого населення, як видання старих монет за нові. Так, старі золоті монети номіналом 8 флоринів, шахраї намагались пустити в обіг в якості нових монет номіналом 20 корон, адже дизайн їх досить схожий, а старі $\frac{1}{4}$ гульденів срібні монети – за нові 1 коронови монети (Галичанин 1903, с. 3).

Часто повідомлення про підробку грошей супроводжуються інформацією про фантазійні технології, не лише у фокусі апаратів для виготовлення, а і оснащення приміщень. Так, 1912 р. київська газета «Южная Почта» повідомляє про вчинення аферистами у будинку № 23 по вул. Велика Васильківська у Києві проти довірливого слюсаря-механіка В. Кухнюка, якому було запропоновано взяти участь у копіюванні справжніх банкнот за допомогою апарату з новітніми технологіями, що в кримінальному середовищі Києва того часу називалось «на змазку». В. Кухнюку запропонували надати для копіювання всі наявні в нього гроші, адже підробки мусили мати різні номери, і помістивши їх в імітовану в залізній коробці «машину», запропонували вийти поки та буде копіювати гроші. Звісно ж, повернувшись у майстерню, бажаючи легкої наживи В. Кухнюк не застав шахрая і своїх грошей (Южная Копейка 1912, с. 3). Аналогічний випадок стався у м. Києві і наступного 1913 р. – мешканцю м. Ніжина Д. Миронцю невідомі запропонували придбати у них пристрій, що копіює банкноти всіх номіналів від 25 до 100 руб. Взявши із собою 500 руб. Миронець разом із шахраями відправились до м. Києва перевіряти апарат. Зупинившись у номері по вул. Нікільська 9, аферисти влаштували Миронцю справжній спектакль, розклавши баночки та різноманітні фарби з мазями, змазавши ними папір і вклавши у пристрій, а також кредитний білет Миронця було спочатку вкладено, а потім спритно вилучено з апарату. Шахраї рекомендували Миронцю сісти зверху на кришку апарату для кращої якості копіювання, після чого покинули приміщення, а довірливий потенційний збувальник підробок лише згодом виявив відсутність в апараті як справжньої, так і підробленої банкнот (Южная Копейка 1913, с. 3). У 1914 р. керченська газета «Южная Почта» повідомляє про налагодження фальсифікації монет у приміщенні, замаскованого у підвалі з дверима: «... хтось натиснув якусь кнопку та одна із стін відчинила вхід у підземелля, в якому біли віднайдені залишки апаратів, що використовувались для карбування монет ...» (Южная Почта 1914, с. 3).

Об'єктами шахрайства ставали також новітні пристрої, що впроваджувались у сервіс на залізничних вокзалах та пошті. Незадовго після встановлення на залізничних станціях м. Санкт-Петербургу автоматів з продажу поштових марок, всередині них було виявлено металеві кружечки, що відповідали за розмірами 10 коп., що дозволило шахраям незаконно отримати поштові марки номіналом у 7 коп. та решту 3 коп. монетою (Всеобщая свободолобивая маленькая газета 1913, с. 2).

До цікавих свідчень шахрайства та махінацій, дотичних до фальшивомонетництва, можна віднести «шулерські» монети, обидві сторони яких ідентичні, що слугувало для обману довірливих гравців в азартні ігри. Н. Брагіна повідомляє про наявність у зібранні Тверського державного об'єднаного музею такої монети, що імітують мідні $\frac{1}{2}$ та 2 коп. сріблом зразка 1839–1848 рр. (Брагіна, 2018, с. 65) Враховуючи той факт, що дослідниця не наводить у тезах фото описуваних нею монет, не можна виключати той факт, що наявні в музеї в м. Твері вироби є результатами склеювання двох справжніх монет із випиляними аверсами, що після склеювання матимуть дві ідентичні сторони.

Період перебування українських земель під владою монарших династій Романових та Габсбургів у складі Російської та Австро-Угорської імперії також помітною була проблема наявності у грошовій масі підробок грошей, а також шахрайських процесів, пов'язаних чи дотичних до фальшивомонетництва.

Проаналізувавши раніше неопубліковані архівні та газетні джерела, нами введено в науковий обіг особливі випадки обману та шахрайства, що відбувались навколо процесу фальшивомонетництва та збуту підроблених грошей в українських землях в період їх перебування у складі Російської та Австро-Угорської імперії. Із збільшенням кількості виявлених фальсифікатів російських кредитних білетів, починаючи із першої чверті XIX ст., слідством було встановлено факт завезення підробок із Англії, що призвело до розголосу та чутки, що породили новий вид шахрайства – пропозиції купівлі якісних «англійських» підробок для легкого збуту.

Прирівняним до фальшивомонетництва було виготовлення поштових марок, незаконне виготовлення чи змиття погашення з них. Серед злочинів проти грошової маси відомі факти об-

пильовання монет. Із введенням у грошовий обіг нових монет шахраями часто застосовувалась як видання старих монет за нові. Часто повідомлення про підробку грошей супроводжуються інформацією про фантазійні технології, не лише у фокусі апаратів для виготовлення, а і оснащення приміщень. До цікавих свідчень шахрайства та махінацій, дотичних до фальшивомонетництва, можна віднести «шулерські» монети. Об'єктами шахрайства ставали також новітні пристрої, що впроваджувались у сервіс на залізничних вокзалах та пошті. Наведена вище кількість прикладів із історичних джерел свідчить про багатогранність не лише самого процесу фальшивомонетництва, виготовлення фальшивих монет, а і дотичних та пов'язаних із цим комплексів дій, збуту та шахрайства.

Список джерел та літератури

Архівні документи

Archiwum Głowne Aktow Dawnych, m. Warszawa (AGAD). Zespol 191. KRSW. Sygnatura 7693. Kurs a falszowanie monet. Vol. IV (1829–1832). Str. 95.

Archiwum Panstwowe m.st Warszawy (APW). Zespol 1416/II. KGW. Referat I Tajny. Sygnatura. 3. Секретное дело о распространении польским выходцем Адамом Богушем фальшивых кредитных русских билетов. Rok 1868-1871. Str. 1–2.

Державний архів Вінницької області (ДАВО). Фонд Д-192. Прокурор Вінницького окружного суду. Опис 3. Справа 196. Провадження прокурора Вінницького окружного суду у справі Іванова Георгія, Монастирського та інших, звинувачуваних у підробці грошей. Рік 1914–1916. Арк. б/н.

Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Фонд 721. Бургомістр м. Берегово. Опис 4. Справа 244. Донесення мешканця міста Папа Закеріяша про випадки спилювання шахраями з золотих монет 1–2 грами. Рік 1850. Арк. 1.

Державний архів Одеської області (ДАОО). Фонд 1. Управління Новоросійського та Бессарабського Генерал-Губернатора. Опис 153. Справа 7. Про появу в обігу золотої монети легкої ваги. Рік 1843.

Державний архів Херсонської області (ДАХО). Фонд 7. Херсонська митна застава. Опис 2. Справа 22. Циркуляр Одеського митного округу о спостереженні за особами, що прибувають в Росію із-за кордону. Виписки із паспортів, виданих російським консулом у Лондоні. Рік 1832. 14 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК). Фонд 1335. Волинське губернське жандармське управління, м. Житомир Волинської губернії. Опис 1. Справа 992. Про арешт Відмана М., звинуваченого у продажі мідних монет, підроблених під старовинні золоті монети в с. Мізоче Волинської губернії. Рік 1908. Арк. 177.

Газети

Аферист. Южная Копейка. № 489. 30 апреля. Киев, 1912. С. 3.

Ловкое мошенничество. Всеобщая свободолюбивая маленькая газета. С.-Петербург. № 87. 20 апреля. Санкт-Петербург, 1913. С. 2.

Ловкое мошенничество. Всеобщая свободолюбивая маленькая газета. С.-Петербург. № 87. 20 апреля. Санкт-Петербург, 1913. С. 2.

Мошенничество с марками. Южная копейка. № 363. 16 декабря. Киев, 1911. С. 2.

На машинку. Южная Копейка. № 891. 28 июня. Киев, 1913. С. 3.

Подделка 10 короновых банкнотов. Галичанин. Ч. 148. 4(17) июля. Львов, 1903. С. 3.

Покупка на 30.000 руб. золотых фальшивых монет. Ведомости Московского Градоначальства и Столичной Полиции. № 19. 24 января. Москва, 1914. С. 2.

Проишествия. Полтавский Вестник. № 3144. 6 июля. Полтава, 1913. С. 3.

Сбыт фальшивых кредитных бумаг на крупную сумму. Киевский Листок. № 58. 19 июля. Киев, 1880. С. 2.

Турки-аферисты. Киевское Утро. № 61. 17 октября. Киев, 1910. С. 3.

Фабриканты ассигнаций. Киевские Вести. № 250. 20 сентября. Киев, 1909. С. 3.

Фальшивомонетная фабрика. Южная Почта. № 16. 21 января. Керчь, 1914. С. 3.

- KOTSUR, V. & BOIKO-GAGARIN, A., 2019, Napoleon russian forged assignations in Naddniprianshchyna (over Dnipro land). East European historical bulletin. Issue 11. Drohobych, p. 66–77.
- БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2017, Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. Киев: «Украинская конфедерация журналистов», 560 с.
- БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2016, Фальсификация монет и банкнот в Польше до 1917 года по материалам украинской газетной периодики. *Studia I Materialy «Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice»*. № 1. Bialystok, 103–109.
- БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2017, Половина матрицы фальшивомонетчика для подделки рубля Николая II Романова. *Банкаўскі веснік*. № 12 [653]. Мінск, Снежаны, с. 57–58.
- БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2018, Газетна періодика як джерело вивчення процесів фальшування монет та банкнот в кінці XIX – початку XX століття. *Український нумізматичний щорічник*. № 2. Переяслав-Хмельницький, 2018, с. 132–149.
- БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2020, Професійна приналежність фальшивомонетників в сер. XIX – поч. XX ст. *Часопис української історії*. Вип. 41. Київ, 69–77. DOI: 94.10347/2522-4111.2020.41.1.9
- БРАГИНА, Н. В., 2018, Об одной разновидности шулерских монет XIX в. (по материалам Тверского государственного объединенного музея). Тезиси докладаў Трэція навуковыя чытання пам'яті прафесара Валянціна Навумавіча Рязцэвіча (1934–2008). Мінск, 16–18 мая 2018 г.
- КОЛОБОВА, И. Н., 2015, Материалы Национального исторического архива Беларуси о деятельности фальшивомонетчиков XIX в. *Studia i Materialy. Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy*. Augustow-Warszawa.
- ОРЛИК, В. М., 2003, Казенні палати в системі фінансового управління Російської імперії в кінці XVIII – у XIX ст. (на матеріалах Київської губернії). *Український історичний журнал*, № 2 (449), с. 66–73.
- ОРЛИК, В. М., 2006, Єгор Канкрін і фінансова політика Російської імперії в Правобережній Україні в другій чверті XIX ст. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. № 13, с. 97–110.
- ОРЛИК, В. М., 2007, Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 631 с.
- ОРЛИК, В. М., 2008, Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії у першій половині XIX ст. *Український історичний журнал*. № 5, с. 187–195.
- ОРЛИК, В. М., 2010, Дожовтнева фінансово-правова література як джерело до вивчення проблем фінансової політики уряду Російської імперії кінця XVIII початку XX ст. *Історія науки і біографістика*. № 2. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2010-2/10_orlyk.pdf
- ОРЛИК, В. М., 2011, До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Вип. XVIII, с. 59–64.
- ОРЛИК, В. М., 2012, До питання фінансової складової війни 1812. Вітчизняна війна 1812 в. і Україна: погляд крізь віки. Тези доповідей. Міжнародна науково-методична конференція, Київ, 5 грудня 2012 р. Відп. ред. В. А. Смолій; Наук. ред. О. П. Реєнт; Упорядн.: О. Ю. Кирієнко, О. М. Машкін, В. В. Шевченко. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, с. 34–36.
- ОРЛИК, С. В. & БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2017, Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни. *Український нумізматичний щорічник*. Переяслав-Хмельницький, 2017. № 1, с. 143–164.
- ОРЛИК, С. В., 2015, Розмінні марки та казначейські знаки у грошовому обігу в Україні в період Першої світової війни. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. *Збірка наукових праць*. Число 26–27. Київ, с. 141–148.
- ОРЛИК, С. В., 2018, Российские фальшивые кредитные билеты в Галиции в годы Первой мировой войны. *Банкаўскі Веснік*. Мінск, (2), с. 51–54.
- ОРЛИК, С. В., 2018, Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914–1917 рр.): монографія. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 716 с.

References

Boiko-Naharin, A. S., 2018, HAZETNA PERIODYKA YAK DZHERELO VYVCHENNIA PROTSESYV FALSHUVANNIA MONET TA BANKNOT V KINTSI XIX – POCHATKU XX STOLIITIA [Newspaper Periodicals as a Source for Studying the Process

of Counterfeiting Coins and Banknotes in the Late XIX – Early XX Centuries]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*. 2. 132–149. [In Ukrainian].

BOIKO-HAHARIN, A. S., 2020, Profesiina prynalezhnist falshyvomonetnykiv v ser. XIX – poch. XX st. [The professional identity of the money counterfeiters in the middle of the XIX cent. – the beginning of the XX cent.]. *Chasopys ukrainskoi istorii*. (41), s. 69–77. DOI: 94.10347/2522-4111.2020.41.1.9 [In Ukrainian].

BOJKO-GAGARIN, A. S., 2017, Fal'shivomonetnichestvo v Tsentral'noj i Vostochnoj Evrope v epokhu Srednevekov'ja i rannego Novogo vremeni [The coin counterfeiting in Central and Eastern Europe in the Middle age and early Modern time]. Kiev: *Ukrainskaja konfederacija zhurnalistov*. [In Russian].

BOJKO-GAGARIN, A. S., 2017, Fal'sifikatsia monet i banknot v Pol'she do 1917 goda po materialam ukrainskoi gazetnoi periodiki [Falsification of coins and banknotes in Poland until 1917 according to the materials of the Ukrainian newspaper periodicals]. Abstract of papers: *Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice*. (s. 103–109). Bialystok. [In Russian].

BOJKO-GAGARIN, A. S., 2017, Polovina matricy fal'shivomonetchika dlja poddelki rublja Nikolaja II Romanova [Half of the counterfeit matrix for the forgery of the ruble by Nikolai II Romanov]. *Bankaj'ski vesnik*, 12 (6530), s. 57–58. [In Russian].

BRAGINA, N. V., 2018, Ob odnoj raznovidnosti shulerskih monet XIX v. (po materialam Tverskogo gosudarstvennogo objedinennogo muzeja) [About a variety of cheating coins of the XIX century. (based on the materials of the Tver State United Museum)]. Abstract of papers. *Trjecija navukovyja chytanni pamjaci prafesara Valjancina Navumavicha Rjabcjevicha (1934–2008)*. Minsk, 16–18 maja 2018 g., s. 65. [In Russian].

KOLOBOVA, I. N., 2015, Materialy Natsional'nogo istoricheskogo arkhiva Belarusi o dejatel'nosti fal'shivomonetchikov XIX v. [The materials of the National historical archive of Belarus about the activity of the money counterfeiters in XIX cent.]. Abstract of papers. *Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy. Augustiow-Warszawa* [Money and propaganda. A shared heritage of Europe], s. 208. (in Russian).

KOTSUR, V. P. & BOIKO-GAGARIN, A. S., 2019, Napoleon russian forged assignations in Naddnyprianshchyna (over Dnipro land). *East European historical bulletin*. (11), s. 66–77. [In English].

ORLIK, S. V., 2018, Rossijskie fal'shivye kreditnye bilety v Galicii v gody Pervoj mirovoj vojny [Russian fake credit bills in Galicia during the First World War]. *Bankauski Vesnik*, 2, s. 51–54. [In Russian].

ORLYK, S. V., 2018, Finansova polityka rosiiskoho uriadu na okupovanykh terytoriiakh Halychyny i Bukovyny v period Pershoi svitovoi viiny (1914–1917 rr.) [Financial Policy of the Russian Government in the Occupied Territories of Galicia and Bukovina during the First World War (1914–1917)]. *Bila Tserkva: Pshonkivskiy O. V.*, 716 s. [In Ukrainian].

ORLYK, S. V. Rozminni marky ta kaznacheiski znaky u hroshovomu obihu v Ukraini v period Pershoi svitovoi viiny [Retail stamps and treasury notes in monetary circulation in Ukraine during the First World War]. Abstract of papers: *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*. 26–27, s. 141–148. [In Ukrainian].

ORLYK, S. V., BOIKO-HAHARIN, A. S., 2017, Falshyvomonetnytstvo v Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny [Money counterfeiting in Ukraine during the WWI]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk* [The Ukrainian Numismatic Annual], (1), s. 143–164. [In Ukrainian].

ORLYK, V., 2006, Yehor Kankrin i fiskalna polityka Rosiiskoi imperii v Pravoberezhnii Ukraini v druhii chverti XIX st. [Yegor Kankrin and the fiscal policy of the Russian Empire in Right-Bank Ukraine in the second quarter of the nineteenth century]. *Spetsialni istorychni dystsypliny:pytannia teorii ta metodyky* [Special Historical Disciplines: Theory and Methodology]. 13. *Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy*, s. 97–110. [In Ukrainian].

ORLYK, V. M., 2003, Kazenni palaty v systemi finansovoho upravlinnya Rosiys'koyi imperiyi v kintsi XVIII – u XIX st. (na materialakh Kyivs'koyi huberniyi) [State chambers in the system of financial management of the Russian Empire at the end of XVIII – in the XIX century (on materials of the Kiev province)]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, s. 66 –73. [In Ukrainian].

ORLYK, V. M., 2007, Podatkova polityka Rosiiskoi imperii v Ukraini v doreformenyi period: monohrafiia [Tax policy of the Russian Empire in Ukraine in pre-reform period: a monograph]. Kirovohrad: *Imeks-LTD*. [In Ukrainian].

ORLYK, V. M., 2008, Metodolohichni aspekty doslidzhennia problem podatkovoi polityky v ukrainskykh huberniiakh Rosiiskoi imperii u pershii polovyni XIX st. [The methodological aspects of the study of tax policy issues in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the first half of the XIX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal]. 5, s. 187–195. [In Ukrainian].

ORLYK, V. M., 2010, Dozhovtneva finansovo-pravova literatura yak dzherelo do vyvchennia problem finansovoi polityky uriadu Rosiiskoi imperii kintsia XVIII pochatku XX st. [The Prerevolutionary financial and legal literature as a source for studying the problems of the financial policy of the government of the Russian Empire in the late 18th early 20th century]. *Istoriia nauky i biohrafistyka* [History of Science and Biografistica]. 2. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2010-2/10_orlyk.pdf [In Ukrainian].

ORLYK, V. M., 2011, Do pytannia metodolohii doslidzhen problem ekonomichnoi istorii Rosiiskoi imperii [On the question of the methodology of research on the problems of the economic history of the Russian Empire]. Problemy istorii Ukrainy XIX pochatku XX st. [The problems of the History of Ukraine of the 19th and early 20th centuries]. 18, s. 59–64. [In Ukrainian].

Orlyk, V. M., 2012, Do pytannia finansovoi skladovoi viiny 1812 [To the question of the financial component of the War of 1812]. Vitchyzniana viina 1812 r. i Ukraina: pohliad kriz viky, s. 34–35. [In Ukrainian].

Шахрайство навколо фальшивомонетництва у Російській та Австро-Угорській імперіях у XIX–XX ст.

Період перебування українських земель під владою монарших династій Романових та Габсбургів у складі Російської та Австро-Угорської імперії також помітною була проблема наявності у грошовій масі підробок грошей, а також шахрайських процесів, пов'язаних чи дотичних до фальшивомонетництва.

В статті введено в науковий обіг особливі випадки обману та шахрайства, що відбувались навколо процесу фальшивомонетництва та збуту підроблених грошей в українських землях в період їх перебування у складі Російської та Австро-Угорської імперії, спираючись на маловідомі та раніше неопубліковані джерела. Особливо цікавими є випадки шахрайства навколо збуту фальшивих кредитних білетів, коли довірливим аферистам пропонували придбати якісні підроблені гроші по заниженій ціні, при цьому при здійсненні такої незаконної угоди видавали лише пачки паперу, де верхня та нижня сторони містили справжні банкноти.

Із збільшенням кількості виявлених фальсифікатів російських кредитних білетів, починаючи із першої чверті XIX ст., слідством було встановлено факт завезення підробок із Англії, де якісно обладнана фабрика із виготовлення фальсифікатів російських кредитних білетів була організована в Лондоні. Інформація про фальшивомонетника набула такого розголосу та чутки про наповнення начебто всієї Росії фальшивими англійськими банкнотами так сильно укорінились в уяві населення, що породили новий вид шахрайства – пропозиції купівлі якісних «англійських» підробок для легкого збуту.

Прирівняним до фальшивомонетництва було виготовлення поштових марок, незаконне виготовлення чи змиття погашення з яких переслідувалось державою. Традиційними злочином проти грошової маси, що до періоду пізнього Нового часу прямо прирівнювався до фальшивомонетництва, було обпилювання монет різними способами. Із введенням у грошовий обіг нових монет шахраями часто застосовувався такого роду обман довірливого населення, як видання старих монет за нові. Часто повідомлення про підробку грошей супроводжуються інформацією про фантазійні технології, не лише у фокусі апаратів для виготовлення, а і оснащення приміщень. Традиційними злочином проти грошової маси, що до періоду пізнього Нового часу прямо прирівнювався до фальшивомонетництва, було обпилювання монет різними способами. До цікавих свідчень шахрайства та махінацій, дотичних до фальшивомонетництва, можна віднести «шулерські» монети, обидві сторони яких ідентичні, що слугувало для обману довірливих гравців в азартні ігри.

Ключові слова: Російська імперія, Австро-Угорська імперія, фальшивомонетництво, шахрайство, грошовий обіг, фантазійні технології, збут підробок.

Boiko-Gagarin Andrii, Candidate of Historical Sciences, National museum of Ukrainian history.

Бойко-Гагарін Андрій, кандидат історичних наук, Національний музей історії України.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4610-3665>

Received: 01-04-2020

Advance Access Published: May, 2020